

TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏNİN ELLİPTİK FORMASININ MEYDANA ÇIXMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Nəsimi Əliyev

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: qarashoglu@mail.ru

Xülasə. Məlum olduğu kimi, tabeli mürəkkəb cümlə, əsas etibarilə, iki komponentdən: baş və budaq cümlədən ibarətdir. Tabeli mürəkkəb cümlədə müşahidə edilən ellipsis sadə cümlədəki kimi, hər hansı cümlə üzvünün buraxılması şəklində deyil, bütövlükdə baş və ya budaq cümlənin buraxılması fonunda təzahür edir. Ellipsis hadisəsi hər iki komponentdə özünü göstərə bilsə də, məqalədə, əsasən, baş cümlədə müşahidə olunan ellipsisdən danışılmışdır. Məqalədə həmçinin qeyd olunur ki, ellipsis hadisəsi təbii olaraq dialoji nitq üçün daha xarakterikdir. Çünki bu hadisə düşünülmüş, əvvəlcədən planlaşdırılmış formada deyil, dilin təbii qanunauyğunluğunun nəticəsi olaraq meydana gəlir. Eləcə də, bu dil faktının yaranmasında bir çox linqvistik və ekstralingvistik amillərin, xüsusilə də, dilin qənaət meylinin rolu haqqında da ətraflı məlumat verilir. Məqalədə ellipsis hadisəsinə dünya dilçilərinin də baxışı müəyyən qədər əks olunmuş və müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Bəhs olunan dil faktı konkret nümunələrlə əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: ellipsis, tabeli mürəkkəb cümlə, baş cümlə, qənaət prinsipi, dialoji nitq

Giriş

Ellipsis haqqında

Ellipsis – yunan sözü olub “*buraxılma*” deməkdir. Dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğətində bu söz “Cümlədə asanlıqla anlaşılan, bərpa edilə bilən sözün buraxılması” kimi şərh olunur. Hal-hazırda ellipsis bir dil faktı olaraq bir çox dünya dillərində müşahidə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, ellipsis dilin bütün struktur səviyyələrində – fonetik səviyyədən tutmuş sintaktik səviyyəyədək özünü göstərən bir dil faktıdır. İ.F.Vardul qeyd edir ki: “Sintaktik və suprasintaktik quruluşda ellipsis anlayışının olmadığı heç bir təsviri nəzəriyyə yoxdur” [9, s.300]. Bu hadisə həmçinin üzvlərdə müxtəlif şəkilçi və hissəciklərin ixtisarı, sadə cümlədə ayrı-ayrı üzvlərin buraxılması, eləcə də mürəkkəb cümlədə komponentlərdən birinin buraxılması şəklində təzahür edə bilər. Ellipsis hadisəsinin dildə aktivliyi təsadüfi səciyyə daşımamış, dilin inkişaf qanunauyğunluğunun təbii nəticəsi kimi meydana çıxmışdır.

Bir çox hallarda ellipsis “buraxılma, ixtisar” kimi səciyələndirilsə də, dilçi alimlər bu dil faktının təbiətindən, xarakterindən çıxış edərək onu (ellipsis) müxtəlif terminlərlə xarakterizə etməyə çalışmışlar. R.Yakobson ellipsis “**anafirik sıfır**” adlandırır [9, s. 300]. Bu fikirlə razılaşan Y.A.Rıjenko da ellipsis “sıfır” və ya “potensial varlığı olan sıfır feil” adlandıraraq qeyd edir ki: “...belə ki, potensial varlığı olan sıfır feil bu tipli konstruksiyalarda predikativliyin ifadəsi kimi çıxış edir” [11, s.10]. Y.Q.Testeles də ellipsis ixtisarla bağlayaraq yazır: “Elliptik ixtisar və ya ellipsis mətn və ya dialoqla bağlı olan bir və ya bir neçə cümlədə təkrar olunan hissənin ixtisarıdır” [13, s.172]. Müəllif ixtisarlara “**sintaktik görünməzlər**” (Синтаксические «невидимки») adlandırır.

S.Adler ellipsis sintaqmatik sıxılma və ya anafirik ellipsis adlandırır [6, s.53]. İsveç lingvisti Ş.Balli də ellipsis ixtisar kimi qiymətləndirərək onu “əvvəlki və ya sonrakı kontekstə görə müəyyənləşən və nəzərdə tutulan bir işarə” adlandırır [7, s.175].

Göründüyü kimi, dünya dilçiliyində ellipsisə münasibət sintaktik cəhətdən fərqli olsa da, qrammatik quruluş baxımından bu hadisə “buraxılma, ixtisar”la izah olunur.

Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, tabeli mürəkkəb cümlədəki ellipsis hadisəsi sadə cümlədə müşahidə edilən ellipsisdən fərqlənir. Çünki sadə cümlədə ellipsis hər hansı bir cümlə üzvünün, daha çox da predikat sözün buraxılması ilə xarakterizə olunur. Lakin tabeli mürəkkəb cümlənin elliptik formalarından danışarkən baş və ya budaq cümlənin tərkibində hansı bir üzvün, sözün buraxılması ilə yanaşı, mürəkkəb konstruksiyaları təşkil edən

komponentlərdən birinin – baş və ya budaq cümlələrdən birinin bütövlükdə buraxılması faktı ön plana çəkilir.

Tabeli mürəkkəb cümlədə ellipsis cümlənin struktur-semantik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif şəkildə həyata keçirilir. Elliptik forma tabeli mürəkkəb cümlənin natamam formalarından biridir, burada ixtisar olunan komponentin bərpasına ehtiyac duyulmur. Sadə cümlədə olduğu kimi, tabeli mürəkkəb cümlənin də elliptik formasında ixtisar faktı dilin qənaət meyli əsasında olub, forma və məzmun vəhdətində həyata keçirilir. Bu münasibətlə T.Müzəffəroğlu qeyd edir ki: "...fikir nə qədər dərin, məna geniş olsa da, onun sığışdığı leksik-qrammatik qəlib yığcam olmağa meyillidir" [3, s.120]. Ə.Abdullayev tabeli mürəkkəb cümlədə baş verən qənaət prinsipi ilə əlaqədar Müasir Azərbaycan dilində mürəkkəb cümlənin təkamül meyilləri haqqında danışarkən qeyd edir ki: "Çox zaman baş cümlənin üzvləri dilin qənaətə meylinə əsasən ixtisara düşür" [1, s.30]. Məhz buna görə də elliptik cümlələrdən istifadənin intensivliyi dilə qənaət meyli, fikri çatdırmaq üçün mürəkkəb cümlə konstruksiyalarının zəruriliyinə ehtiyacın hiss olunmaması, çatdırılan informasiyanın, leksik semantikanın lakonik, qısa cümlələrlə verilməsinin mümkünlüyü ilə ölçülür.

Baş cümlədə həmcins xəbərlərin ellipsisi

Dildə elə tabeli mürəkkəb cümlələr və ya çoxkomponentli mürəkkəb cümlələr var ki, sonda gələn budaq cümlə əvvəldə gələn baş cümlənin ardıcıl yerləşən xəbərlərindən birinə aid olur, onu bu və ya digər cəhətdən izah edir, konkretləşdirir. Bu konstruksiyalarda budaq cümlənin bilavasitə əlaqələndiyi komponentin işlədilməməsi nəticəsində elliptik forma yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, istər baş, istərsə də budaq cümlə həm struktur, həm də semantik baxımdan heç cür müstəqil deyil. Məlum olduğu kimi, tabeli mürəkkəb cümlə bir çox dünya dillərində olduğu kimi, müasir Azərbaycan dilində də iki komponentdən: tabe edən (baş cümlə) və tabe olan (budaq cümlə) hissələrindən ibarətdir. Dil üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, ellipsis hadisəsi hər iki komponentdə özünü göstərir. Lakin Müasir Azərbaycan dilində prepozitiv mövqedə işlənən baş cümlədə müşahidə olunan ellipsis faktı budaq cümləyə nisbətən daha intensivdir. Belə konstruksiyaya malik cümlələr həm şifahi nitqdə, həm də yazılı ədəbi nümunələrdə kifayət qədərdir. Nümunələrə diqqət edək:

Qərib xanın yanına adam göndərdi ki, (...), qızı mənə versin;

Gəlib ki, (...) sizdən çörək-zad istəmirik;

Leyla ağlayır ki, (...) mümkünsə, məni onunla görüşdürməsinlər.

Verilmiş nümunələr mahiyyət etibarilə tabeli mürəkkəb cümlənin tələblərinə, əsas etibarilə, cavab verir. Hər üç nümunədə baş cümlə prepozitiv mövqedə işlənərək, budaq cümlələrlə tabelilik bağlayıcısı (ki) vasitəsilə əlaqələnmişdir. Lakin bu mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasındakı semantik əlaqələnmədə bu cür tamlığı görə bilmirik. Hər üç nümunədə budaq cümlənin semantikasi bunu deməyə əsas verir ki, həmin cümlələr əslində birbaşa baş cümlədəki fikri deyil, baş cümlədə buraxılmış – ellipsisə uğramış həmcins xəbərləri izah edir. Nümunələrdəki ellipsisə uğramış həmcins xəbərləri **dedi, deyir, bildirdi, xəbər verir, xəbər verdi** predikatları ilə bərpa etmək mümkündür. Həmin cümlələri aşağıdakı kimi rekonstruksiya etmək olar:

*Qərib xanın yanına adam göndərdi, **bildirdi ki**, qızı mənə versin;*

*Gəlib **deyir ki**, sizdən çörək-zad istəmirik ;*

*Leyla ağlayır, **deyir ki**, mümkünsə, məni onunla görüşdürməsinlər.*

Belə konstruksiyalara malik budaq cümlələrdəki tema, semantika, çatdırılan informasiya o qədər aydın və sabitdir ki, əlavə bir izahedici, aydınlaşdırıcı və sual tələb edən predikata ehtiyac qalmır. Başqa sözlə "... mürəkkəb cümlənin özünün struktur-semantik quruluşu ellipsisin yaranmasını zəruri edir " [12]. Belə konstruksiyaya malik cümlələrdə ellipsis qrammatik çatışmazlıq kimi səciyyələndirilmir, əksinə, cümlənin ekspressiv-emosional çaları daha da güclənmiş olur. Hətta ikinci konstruksiyada maraqlı bir fakt da diqqəti cəlb edir; belə ki, rekonstruksiya olunmuş variantda "gəlib" sözü feili bağlama

formasına malikdirsə, elliptik formada bu, feilin təsriflənən formasında — nəqli keçmiş zamandır. Bunun səbəbi ellipsis faktından sonra bəhs olunan sözün xəbər mövqeyində çıxış etməsi ilə izah oluna bilər, yəni ellipsisə uğrayan feili xəbər öz funksiyası kimi, qrammatik formasını da əvvəlki sözə ötürür.

Dialoji nitqdə ellipsis

Elliptik konstruksiyaların ən geniş istifadə olunduğu nitq dialoji nitqdir. "Dialoq zamanı ötürülən informasiya yazıya alınan informasiyadan daha böyükdür" [5, s.14]. Dialoji nitqdə replikalarda ellipsis hadisəsi, əsasən, iki səbəbə görə formalaşa bilər; ya buraxılmış, ixtisar edilmiş cümlə dialoqun əvvəlki və ya sonrakı replikasına əsasən müəyyənləşə bilər, ya da ellipsisə uğrayan hissə nitq prosesində semantik-informativ baxımdan elə də vacib əhəmiyyətə malik deyil. Dialoqun tərkibinə daxil olan cümlələr struktur semantik cəhətdən bir-biri ilə sıx bağlı olan iki və ya daha artıq cümlənin iş birliyindən ibarətdir. "Belə struktura malik dialoqlarda birinci replikanın forma və tərkibi ikinci replikanın, ikinci replika üçüncünün və s. tərkibi və formasını müəyyənləşdirir, beləliklə, yalnız dialoqun bütöv konstruksiyası ayrı-ayrı replikalardan tamlığını anlamağa yardımçı olur" [10]. Buna görə də dialoqa bütöv bir tam halında baxdıqda mürəkkəb cümlə konstruksiyasından danışmaq mümkündür. Məhz bu səbəbdən F.Ağayeva qeyd edir ki: "Dialoq vahidindən həmişə bir mürəkkəb nitq vahidi kimi istifadə edilir. Dialoq vahidinin komponentləri özünün sintaktik xarakterinə görə mürəkkəb cümlənin hissələrini xatırladır" [2, s.33].

Dialoji nitqdə müşahidə edilən ellipsis faktı situasiyadan, eləcə də bütöv informasiyanın məzmunundan asılı olaraq müxtəlif formalarda təzahür edə bilər. Birinci halda elliptik konstruksiya birbaşa sual cümləsinə verilən cavab kimi budaq cümlədə formalaşır və baş cümlə ellipsisə uğrayır. Məsələn:

- *Sabahkı toplantıda iştirak edəcəksənmi? – Xəstəlik aman versə...*
- *Bu il məhsulun bol olacağına söz verirsinizmi? – Hava şəraiti imkan verərsə...*

Burada cavab konstruksiyasının ellipsisə uğrayan komponentinin işlədilməməsi yalnız yersiz təkrara yol verməməklə bağlıdır. İlk baxışdan cavab cümlə natamam konstruksiya kimi görünə də, çatdırılan informasiya, cümlədəki semantika o qədər aydın və anlaşılındır ki, ellipsisə uğrayan cümlə hansısa qrammatik çatışmazlıq kimi deyil, əksinə, bir norma kimi görünür. Həmin cümlələr tam şəkildə rekonstruksiya etsək, bərpa olunan hissə cümlənin ümumi məzmununa yalnız ağırlıq verir, eləcə də cümlənin emosional-ekspressiv çalarını xeyli azaltmış olardı. Birinci nümunəni rekonstruksiya edək: – *Sabahkı toplantıda iştirak edəcəksənmi? – Xəstəlik aman versə, **sabahkı toplantıda iştirak edəcəyəm.***

Əgər bərpa etmiş olduğumuz cümləyə dialoqdan kənar ayrıca bir konstruksiya kimi baxsaq, bu cür rekonstruksiya cümlənin qrammatik quruluşunu tamamlamış olar. Lakin dialoqun tərkibində ən azı iki tərəfin, iki cümlənin olduğunu nəzərə alsaq, sual cümləsi kimi formalaşan birinci replika artıq cavab cümləsinin xarakterini, müəyyən cəhətdən quruluşunu əvvəlcədən müəyyənləşdirir. Bu cəhətdən cavab cümlədəki elliptik forma dialoq birliyindəki cümlələrin ümumi semantikasına heç bir xələl gətirmir.

Dialoji nitqdə müşahidə edilən ellipsis hadisəsi çox zaman sual cümləsinə verilən cavab cümlələrində formalaşır. T.Hacıyev qeyd edir ki, "...cavab cümlə özündən əvvəlki sual cümlə ilə bilavasitə bağlanır ... və onunla birlikdə tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərini təşkil edir" [4, s.158]. Qeyd edək ki, müəllif belə konstruksiyaya malik cümlələri tabeli mürəkkəb cümlələrin natamam formaları adı altında qruplaşdırmış və dilçilik tarixində ilk dəfə olaraq bəhs olunan cümlə tipləri ilə bağlı tabeli mürəkkəb cümlənin *yarımçıq forması* terminini işlətməmişdir.

Nümunələrə diqqət edək:

- *Görəsən bu döyüşdən salamat çıxma biləcəyikmi?*
- *Arxadan kömək vaxtında gəlsə...;*
- *Sənədləri otaqdan gizlicə çıxara bilərsənmi?*

– *Çatındır...amma Davudovu bir bəhanə ilə otaqdan çıxarmaq mümkün olsa...*

Verilmiş nümunələrdən görünür ki, replikanın birinci tərəfindəki sual cümlələrinə cavab olaraq verilmiş hissədə ellipsis faktı müşahidə edilir. Nümunədəki hər iki cümlədə şərt budaq cümləsinin postpozitiv baş cümləsi ellipsisə uğramışdır. Burada baş cümlədə çatdırılacaq fikrin, onun ifadə etdiyi semantikanın məhz sual cümləsinə əsasən müəyyənləşdirilməsinin mümkünlüyünə görə təkrara yol verilməmiş və baş cümlə təbii olaraq ellipsis hadisəsinə məruz qalmışdır. Yəni, sual cümləsində xüsusi məntiqi vurğu ilə deyilən və dəqiqləşdirmə tələb edən söz və ifadələri yenidən ayrıca bir baş cümlədə işlətməyə sadəcə olaraq lüzum görülməmişdir. Birinci nümunə belə bərpa oluna bilər:

– *Görəsən bu döyüşdən salamat çıxma biləcəyikmi?*

– *Arxadan kömək vaxtında gəlsə, **bu döyüşdən salamat çıxma biləcəyik.***

Burada dialoqun birinci tərəfində sual şəklində formalaşan fikrin baş cümlədə yenidən cavab olaraq işlədilməsi nitqə ağırlıqdan başqa bir şey gətirmir. Başqa sözlə, cavab replikasında baş cümlədə ifadə olunacaq fikir onsuz da budaq cümlədə təsdiqlənir, yəni həmin fikir baş cümlədə işlədilməsə də, qarşı tərəf budaq cümlədə söylənilən fikri tam şəkildə anlayır. Bu səbəbdən nitqdə təbii bir prosesin – qənaət meylinin nəticəsi kimi danışan, yəni dialoqun qarşı tərəfi cavab cümləsini mümkün olduğu qədər qısa və anlaşılın şəkildə qurmağa çalışır ki, nəticədə mürəkkəb cümlələrin müxtəlif elliptik konstruksiyaları meydana gəlir. Eyni zamanda elliptik formada ifadə olunan fikirdə tam formaya nisbətən emosional-ekspressiv çalar daha güclü şəkildə özünü göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu konstruksiyaya malik cümlələrin əksəriyyətində ellipsis faktı şərt budaq cümləsində müşahidə olunur. Bu səbədən çox zaman budaq cümləni baş cümləyə bağlayan vasitə kimi *-sa, -sə* şəkilçisi, eləcə də şərt bağlayıcıları çıxış edir. Bu zaman ellipsis faktı həm dialoqun birinci tərəfində, həm də ikinci tərəfində özünü göstərə bilər.

Birinci tərəfdə:

– *Mən nə edə bilərəm, əgər bu konfransda iştirak sənin üçün vacibdirsə...?*

– *Əlbəttə, vacibdir, Mahir. Sən özün bilirsən ki, mən çoxdan belə bir imkan gözləyirəm.*

İkinci tərəfdə:

– *Səndə bizimlə gələcəksənmi?*

– *Tarlada işlərimi qurtara bilsəm...;*

– *Nəyi gözləyirsən, Rüstəm? Hələ çox fikirləşəcəksən?*

– *Əgər bütün məsuliyyət mənim olacaqsa...*

Ellipsisin müşahidə olunduğu dialoji nitqin bəzi tiplərində replikanın birinci tərəfində birbaşa sual məzmunu olmur, yəni söylənilən fikirlə bağlı qarşı tərəfdən hər hansı cavab almaq məqsədi güdülür. Məhz bu səbəbdən suala cavab da planlaşdırılmır, lakin qarşı tərəf əvvəl söylənilmiş hər hansı bir fikrə bu və ya digər cəhətdən münasibət bildirir və çox zaman da bu fikir yeni bir elliptik konstruksiyalı cümlədə formalaşır. Bu cəhətdən elliptik konstruksiyalı cümlədəki ellipsis faktını – buraxılmış baş və ya budaq cümləni dialoqun ümumi məzmununa əsasən bərpa etmək mümkün deyil. “Bu vəziyyətdə dolğunlaşma, bütövləşmə sintaqmatik bağlantılar deyil, paradiqmatik əsaslar üzərində qurulur” [8, s.183].

Məsələn:

– *Bu gün tarlada qızğın iş olacaq.*

– *Yağış hər şeyi korlamasa...*

– *Mən də heyətlə birlikdə Moskvaya getmək istəyirəm.*

– *Rəhbərlik icazə versə...*

Göründüyü kimi verilmiş nümunələrdə dialoqun birinci tərəfində sual məzmunu yoxdur, sadəcə olaraq, hər hansı bir hadisə ilə bağlı ümumi fikir bildirilmişdir. Bu cəhətdən

dialogun qarşı tərəfi də dialogun birinci tərəfindəki fikrə öz münasibətini bildirmiş və bu münasibət elliptik konstruksiyaya malik bir cümlə ilə formalaşmışdır.

Nəticədə, belə bir iddia ilə çıxış etmək olar ki, dialoji nitqdə formalaşan ellipsis hadisəsi yalnız sual-cavab əsasında qurulan cümlələrdə deyil, eləcə də məzmununda sual olmayan dialoji nitqdə də geniş işlənmə arealına malikdir.

Nəticə

Beləliklə, bir çox dünya dillərində olduğu kimi, müasir Azərbaycan dilində də tabeli mürəkkəb cümlələrin elliptik formaları geniş yayılma arealına malikdir. Çox zaman ellipsis hadisəsi belə konstruksiyalı mürəkkəb cümlələrin böyük bir qisminin baş cümləsində müşahidə edilir. Bu tipli cümlələrdə postpozitiv mövqedə işlənən budaq cümlə çatdırılan fikrin əsas məğzini ifadə etdiyindən prepozitiv mövqedə işlənən baş cümlə artıq məlum olanı bildirir və bu səbəbdən ellipsisə uğrayır. Bəzən isə bu tipli konstruksiyalarda baş cümlələrin xəbərləri paralel şəkildə işləndiyindən ellipsis hadisəsi yersiz təkrarların qarşısını almaq məqsədilə işlənir. Fikrin bu şəkildə ifadə olunması onu daha canlı, daha emosional və ifadəli etməyə xidmət edir. Bütün bu konstruksiyalar dilimizdə fəal işləkliyə malikdir, lakin müasir qanunlarla təhlil oluna bilmir; burada semantik əlaqələr konstruksiyanın qrammatik səciyyəsinə verməyə kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilçiliyi müntəxəbatı, (2013). III cild, Bakı
2. Ağayeva, F.M. (1975). *Şifahi nitqin sintaksisi*. “Maarif”, Bakı
3. Müzəffəroğlu, T. (2002). *Müasir Azərbaycan dilində mürəkkəb cümlənin struktur semantikasi*. Azərnəşr, Bakı
4. Hacıyev, T. *Tabeli mürəkkəb cümlənin təkamülü*, (2012). Bakı.
5. Həbibova, K. (2009). *Müasir Azərbaycan dilində elliptik cümlə*. “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, Bakı
6. Адлер, С. (2003). *Эллипс как инструмент аргументации // Обзор семантики и прагматики*. № 14. – Р. 81–82
7. Балли, Ш. (2001). *Общая лингвистика и вопросы французского языка* – М. : Эдиториал УРСС
8. Бархударов, Л.С. (1966). *Структура простого предложения современного английского языка*. Издательство “Высшая школа”, Москва
9. Вардуль, И.Ф. (1977). *Основы описательной лингвистики. (синтаксис и супрасинтаксис)*, М. : Наука
10. Немченко, В.Н. (2011). *Грамматическая терминология; словарь - справочник*. М. Ф. Флинга; Наука
11. Рыженко, Ю.А. (2004). *Эллиптические предложения со значением бытия в современном русском языке* : Дис. ... канд. филол. наук : Краснодар
12. Стародубова, Т. А. (2009). *Эллиптические сложные предложения* (Автореферат дис.)
13. Тестелец, Я.Г. (2001). *Введение в общий синтаксис*, Российский государственный гуманитарный университет

SPECIFIC FEATURES OF THE APPEARANCE OF ELLIPTICAL FORMS OF COMPLEX COMPAUND SENTENCE

Nasimi Aliev

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

As you know, a subordinate compound sentence consists of two components: a main and a subordinate sentence. The ellipsis observed in a subordinate compound sentence does not manifest itself in the form of omission of any part of a sentence as in a simple sentence, but in the context of omission of the whole main or subordinate sentence. Although the phenomenon of ellipsis can manifest itself in both components, the article deals with the ellipse observed in the main sentence. The article also notes that the phenomenon of ellipsis is naturally more characteristic of dialogic speech. Because this event occurs not as a deliberate, pre-planned form, but as a result of the natural regularity of language. It is clear that the basis of dialogic speech is question and answer sentences. Some of the question and answer sentences, in turn, form the components of a subordinate compound sentence, forming a dialogue unit. In some dialogues with such a construction, the phenomenon of elliptism manifests itself in the question sentence, and in others in the answer sentence. It also provides detailed information on the role of many factors in the emergence of this language fact, in particular, the tendency of the language to save. The article also reflects and compares the views of world linguists on the phenomenon of ellipsis. The fact of the language which is dealt with is substantiated by concrete examples.

Key words: ellipsis, subordinate compound sentence, main sentence, saving principle, dialogic speech

ОСОБЕННОСТИ ПОЯВЛЕНИЯ ЭЛЛИПТИЧЕСКИХ ФОРМ СЛОЖНОПОДЧИНЁННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Насими Алиев

Лянкяранский государственный университет, Лянкяран, Азербайджан

Как известно, сложноподчинённое предложение состоит из двух частей: главного и придаточного предложений. Эллипсис, наблюдающийся в сложноподчинённом предложении происходит не так, как в простом предложении, пропуском какого-либо члена предложения, а на фоне пропуска всей придаточной части. Хотя эллипсис может происходить в обоих компонентах, в статье говорится именно об эллипсисе, происходящем в главном предложении. Также отмечается, что явление эллипсиса, естественно, характерно для диалогической речи, так как это явление появляется не в продуманной и запланированной форме, а как результат естественной языковой закономерности. Ясно, что основу диалогической речи составляют вопросно – ответные предложения. Часть этих предложений, в свою очередь, составляют диалогическую общность, образуют компоненты сложноподчинённого предложения. В диалогах с такими конструкциями факт эллипсиса проявляет себя в вопросном предложении в одних, а в других – в ответном предложении. Также даётся обширная информация о многих лингвистических и экстралингвистических факторов в появлении этого языкового факта, особенно предрасположенности к экономии речи. В статье также отражены взгляды языковедов мира и произведён сравнительный анализ. Описываемый языковой факт основывается на конкретных примерах.

Ключевые слова: эллипсис, сложноподчинённое предложение, главное предложение, принцип экономии, диалогическая речь

Daxil oldu: 01.05.2021;

Çара qəbul edildi: 15.12.2021;

Çap edildi: 03.02.2022